

УДК 364-146.2:316.45

ІДЕОЛОГІЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Олена Іщенко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет, кафедра філософії гуманітарних наук,
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна*

Досить детально, логічно-змістовно розглянуто ідеологічні засади соціальної держави. Зазначено, що її не варто розглядати виключно як лівий (соціалістичний) феномен у суспільно-політичному бутті. Ґрунтовно розкрита активізація процесу соціалізації держави у країнах Західної Європи після Другої світової війни. Доведена доцільність її існування в сучасних умовах.

Ключові слова: соціальна держава, ідеологія, соціалізм, лібералізм, консерватизм.

Останні десятиліття розвитку постіндустріального суспільства марковані рухом у напрямі руйнації середнього класу. Головною причиною такої ситуації дослідники схильні вважати скорочення соціальних витрат та занепад соціальної держави. Між тим, поняття «держава добробуту» досить часто експлуатується у програмних документах та лозунгах політиків, які представляють ідеологічні фланги від крайніх правих до ультралівих, із метою надання більшої переконливості своїм претензіям на політичну владу. Безумовно, це жодним чином не дискредитує соціальну державу, навпаки, вказує на її актуальність та затребуваність в аспекті сьогодення.

Невід'ємним елементом суспільно-політичного буття соціальна держава стала у 40–70-х рр. ХХ ст. Саме цей період позначений як її «золоте тридцятиліття», хоча окремі контури соціальної політики можна знайти впродовж усієї світової історії. Так, наприклад, соціально орієнтованими були вже закони і реформи давньоримських народних трибунів братів Гракхів (II ст. до н. е.). Зокрема, хлібний закон (*lex frumentaria*) передбачав продаж дешевого хлібу міському плебсу, ствердивши, фактично, принцип державної підтримки малозабезпечених. Тим не менш підвалини соціальної держави закладалися упродовж XVI – XIX ст. В ідейно-теоретичному відношенні детермінуючу роль у цьому процесі відіграло Просвітництво з його вірою у триумф свободи та рівності, наголосом на необхідності гуманізації державної політики і поваги до людської особистості, критикою феодальної нерівності й деспотизму.

У суспільній свідомості образ соціальної держави вперше постав завдяки соціально-утопічним проектам англійського гуманіста, державного діяча і письменника Т. Мора та італійського поета, філософа Т. Кампанелли. Обидва вважаються першими теоретиками утопічного (раннього) соціалізму. Як відомо, їх проекти помітно вплинули на подальший розвиток соціально-політичної думки, орієнтованої на соціалістичний ідеал. Зокрема, у першій половині XIX ст. з'являється низка праць, в яких уявлення про соціалізацію держави існують не лише теоретично, але й набувають практичної реалізації щодо здійснення соціальної державної політики. В цьому контексті особливою ґрунтовністю вирізняються твори французьких мислителів А. Сен-Сімона, Ш. Фур'є, П. Леру, Л. Блана, англійського філософа Р. Оуена.

А. Сен-Сімон був переконаний, що людське суспільство рухається по висхідній, неухильно просуваючись до свого «золотого віку». Минувши у своєму розвитку теологічну

(античність й феодалізм) та метафізичну (буржуазний лад) стадії, суспільство перейде на «позитивну стадію» (справедливий суспільний лад). На цій стадії більшість людей матиме максимум засобів та можливостей для задоволення своїх найважливіших потреб.

Суспільно-політичні перетворення, на думку французького філософа, варто здійснювати шляхом реформ та без участі народу, якому він відводить роль пасивного спостерігача. Стверджуючи, що індивідуалізм надто розвинув егоїзм в людині та спонукає індивідів боротися один з одним, Сен-Сімон наголошував на необхідності організації виробництва на засадах асоціації, тобто партнерства і взаємодопомоги, що дозволить спільно боротися зі злиднями та природними лихами. Тож, якщо для індивідуалістів XVIII ст. головним питанням було проголошення прав, то у Сен-Сімона на перший план висуваються матеріальні інтереси, які символізуються словом «щастя» [4, с. 172].

Вкрай негативне ставлення до сучасної йому держави виказував Р. Оуен. Соціально-реформістські погляди якого ґрунтуються на вченні про характер людини та критиці сучасного йому соціально-економічного ладу, конституюванні приватної власності як основного джерела усіх негараздів. Не заперечуючи здобутків капіталістичної системи Оуен, разом із тим вважав їх підґрунтям соціальної революції. Остання, на його переконання, повинна мати виключно мирний характер і має відбутися, передусім, у свідомості людей. Великі надії у тому, що революція не перетвориться на насильницький переворот, соціальний хаос, котрий лише ще більше погіршить стан суспільства, Оуен покладав на державу. Державна законотворчість, спрямована на гуманізацію фабричного законодавства, запровадження національної системи виховання та освіти нижчих класів, зможе наблизити здійснення широкомасштабних соціальних реформ.

Власну програму соціально-політичних реформ виклав у трактаті «Організація праці» (1840) французький мислитель Л. Блан. Трактат традиційно для соціалістів починався з констатації жахливих умов, в яких змушений існувати пролетаріат. Причинами такого жалюгідного становища мислитель називав приватну власність та конкуренцію. Змінити ситуацію, на думку французького соціаліста, можливо за допомогою створення «суспільних майстерень», тобто організації праці таким чином, щоб кожен міг знайти в ній основу свого існування. Для цього держава має створити грошовий фонд засобом великого національного займу. На думку Блана, «суспільні майстерні» мають скласти «руйнівну конкуренцію» капіталістичним приватним промисловим підприємствам, «вбивши», як він зазначав, «конкуренцію за допомогою конкуренції».

Блан послідовно виступав проти «абстрактної ідеї права». Те, як розуміли право XVIII ст., для нього є нічим іншим, як *flatus vocis*: «Яка користь хворому від його права на лікування, якщо його не лікують?» [4, с. 213]. Досить сильно заперечував принцип абсолютної рівності та рівноправності розподілу майна. Натомість пропонував пропорційність, яку називав «справедливою рівністю». Державна у Блана постає як «вищий регулятор виробництва» та «банкір бідних», яких вона має забезпечувати знаряддям праці й створювати усім громадянам рівні умови для духовного, інтелектуального та фізичного розвитку. Державне втручання, на його думку, має бути всюди, де «варто зрівнювати права та гарантувати інтереси» [4, с. 215]. Блан стверджував, що держава має діяти як «добрий опікун» невігласа, слабкого та нещасного.

Отже, соціалісти-утопісти першої половини XIX ст. займали досить критичну позицію щодо наявного буржуазного ладу, інститутів, відносин та цінностей, які були гальмом на шляху соціального розвитку. Ця критика була своєрідним фоном, на який проєцирувалися картини альтернативного світу, а їх проєкти нового суспільного ладу постали як інтелектуальні передумови для подальшої рецепції ідеї соціальної держави.

Науковий пріоритет у розробленні концепції соціальної держави визнається за німецьким філософом, істориком та економістом Л. фон Штейном. Саме він, на думку багатьох дослідників, у 1850 р. запровадив до наукового обігу термін «соціальна держава» (від нім. *sozialstaat*). Під впливом ідейного доробку німецького філософа сформується класичне розуміння соціальної держави: це така держава, яка спроможна підтримувати абсолютну рівність у правах для всіх суспільних класів та окремої особи, сприяти економічному й суспільному прогресу усіх своїх громадян, оскільки, зрештою, розвиток одного є умовою розвитку іншого.

Штейн постає непримиренним противником комунізму, зятим критиком праць Маркса. Основним питанням сучасної йому епохи (другої половини XIX ст.) німецький філософ називає «соціальне питання». Останнє для нього є значно глибшим та ширшим, аніж уявляли соціалісти, які звели його розв'язання до майнової рівності через здійснення соціальної революції. Штейн не сприймає таку «матеріальну» обмеженість та наголошує на необхідності еволюції усіх членів суспільства, підкреслюючи, що «робітниче питання» – це не просто питання «шлунку». Отже, констатуючи різнобічність соціального питання, економіст, окрім матеріального, вказує на його моральні та етичні аспекти. Відповідно, метою соціальної реформи має бути покращення не лише матеріального, але й культурно-освітнього становища трудящих.

Діаметральна протилежність принципів, які покладені в основу суспільства та держави, робить неминучою боротьбу між ними. Така боротьба двох протилежностей, на думку німецького філософа, створює об'єктивні підстави для оформлення соціальної держави. Держава не може слугувати або бути узурпована лише одним суспільним класом, а зобов'язана забезпечити правову рівність для усіх класів суспільства та осіб, що прагнуть саморозвитку, сприяти економічному й суспільному зростанню своїх громадян. Зреалізувати соціальну місію держави, переконаний Штейн, можна в умовах монархічного правління, де монарх як виразник державної ідеї виступає гарантом дотримання законів та є ініціатором соціальних реформ. Останні, вірив мислитель, забезпечать процес постійного підвищення культурно-освітнього рівня та статусу нижчих верств суспільства, зростання споживання й зниження ступеню радикалізації людей праці. Та все-таки головною перевагою соціального реформування є те, що несе користь для усіх – індивіда, суспільства, держави.

Отже, заклавши теоретичні підвалини соціальної (надкласової) монархії, негативно оцінюючи «соціально безвідповідальний» лібералізм кінця XIX ст. з його уявленням про «державу нічного вартового» та фундаментальною економічною нерівністю, в умовах якої ідеали самореалізації і розвитку кожної людини залишаються «порожнім звуком»; рішуче відкинувши ідею соціальної революції, Штейн постає як «консервативний соціаліст» і багатьма дослідниками зараховується до представників «лівого консерватизму».

Завершального концептуально-теоретичного оформлення ідея соціальної держави отримала завдяки діяльності німецького філософа, соціаліста Ф. Лассалья. Лідер німецького робітничого руху, противник економічного лібералізму Лассаль вважав загальне виборче право не лише політичним, але й соціальним принципом. Саме з його запровадженням він пов'язував поліпшення матеріального становища «четвертої верстви» (трудящих). Завдяки йому було уведене всезагальне виборче право, схвалене в німецькій конституції 1871 р. Як відомо, «залізний канцлер» (О. Бісмарк – О.І.) прихильно ставився до лассалівської ідеї про створення «добровільної робітничої асоціації під керівництвом держави», не заперечував проти державного втручання у відносини між працею та капіталом. Свідченням цього стало запровадження за його ініціативою соціального («робітничого») законодавства. Крім цього, Бісмарка і Лассалья об'єднувала ідея єдиної Німеччини, а також схожість у поглядах

щодо шляхів її реалізації: якщо Лассаль пропонував іноді насильницьку дію, то Бісмарк не втомлювався повторювати на сесії пруського парламенту, що німецька єдність буде досягнута вогнем та залізом. Перші кроки з соціального реформування Бісмарк та його прибічники здійснювали у вкрай складній соціально-економічній, політичній та духовній ситуаціях. До того ж громадськість не демонструвала єдності щодо необхідності й сутності соціального законодавства. Тож, ухвалення соціальних законів стало можливим лише ціною поступок, було компромісом між різними політичними силами німецького парламенту.

Будучи переконаним консерватором, Бісмарк прагнув позбавити соціал-демократів, які на той час відстоювали ідею соціальної революції, впливу на «робітничий стан». При цьому він чітко усвідомлював, що, по-перше, робітник у сучасному суспільстві відчуває себе відчуженим та незахищеним, а тому шукає підтримки в «антидержавно налаштованих» соціал-демократів; по-друге, бачив неефективність суто репресивних заходів при вирішенні соціальних питань. Отже, соціальна політика, яку сам Бісмарк визначав як «державний соціалізм», для нього, без перебільшення, стала «Ариадниною ниткою» у справі протидії небезпечній діяльності соціал-демократів та зміцнення соціальної й територіальної єдності держави, що, зрештою, було головною його турботою.

Найбільш впливовим різновидом соціалізму визнається «науковий комунізм», засновниками якого є німецькі філософи К. Маркс та Ф. Енгельс. Складно розглядати їх основні доробки з позиції ідейно-теоретичного підґрунтя соціальної держави, навіть з огляду на причетність самої ідеї «держави добробуту» до лівого (соціалістичного) ідеологічного спектру. Варто зазначити: по-перше, соціальна держава – продукт соціально-політичної боротьби робітничого класу за свої права, вона є «поступкою» з боку правлячого класу (буржуазії), компромісом у розв'язанні класового конфлікту, зниження рівня соціальної напруги не насильницьким (революційним), а еволюційно-реформістським шляхом. Соціальна держава не ліквідує класи, не усуває цілковито соціальні відмінності, не перетворює суспільство на одноманітну масу. Соціальність держави визначається, насамперед, тим, що вона робить більш рівним соціальний рельєф, забезпечує однакові умови розвитку для усіх членів суспільства, соціальної мобільності. Отже, в її межах не існує антагонізму між класами, а є лише напруга, яка може бути злагоджена. Натомість класики «наукового комунізму» здійснення соціальних перетворень, перехід до досконалого суспільства пов'язували винятково з «насильницьким поваленням існуючого суспільного ладу», ліквідацією приватної власності та знищенням класових відмінностей. По-друге, ідея соціальної держави щільно пов'язана з проблемою збереження держави як такої. Соціально пригнічені верстви населення перестають ідентифікувати себе з державою. Виникає гостре політичне протистояння між суспільством та владою, послаблюється і навіть руйнується, суспільна солідарність – підвалина громадянства. Тож, опікуючись соціальними проблемами, держава тим самим турбується про власне існування, в протилежному випадку, як вказував Штейн, їй загрожує смерть. Іншими словами, розв'язання соціальних проблем є життєво важливим для держави, головною умовою її збереження. «Коли з'ясується, що держава може бути знищена в результаті революційних змін і єдиною альтернативою цьому є забезпечення кожній людині умов гідного життя або як мінімум гарантій гідного існування, то держава, наділена владою, обирає цю (другу) альтернативу в якості кращої, в силу цього і стає соціальною» [3, с. 76]. В межах доктрини «наукового комунізму», навпаки, всіляко культивується ідея «відмирання» держави, яка надзвичайно рельєфно відображена у висловах Маркса, на кшталт, держава – «паразитичний наростень», котрий живиться за рахунок суспільства та гальмує його вільний розвиток, «жахливий організм -паразит» та Енгельса, для якого держава не є ані «дійсністю моральної ідеї», ані «образом та дійсністю

розуму». Тож, якщо адепти соціальної держави вбачали в інституті держави агента сприяння соціальному, політичному, економічному і духовному прогресу і прагнули відновити довіру до неї, якої її позбавили ліберали, то прибічники наукового комунізму доцільність держави вбачали лише у справі «придушення опору експлуататорів»: пролетаріат має потребу в державі не в інтересах свободи, а в інтересах придушення своїх противників.

Безумовно, соціальна держава та комуністичне суспільство постали головними альтернативами пануючим суспільним відносинам. В обох інтелектуальних продуктах відображалися ідеї та уявлення, які перебували у різкій невідповідності з об'єктивними тенденціями розвитку капіталістичного суспільства. Втім, одержимість ідеологів наукового комунізму роллю соціальної революції у зміні наявного ладу, недооцінка можливостей політико-правових інститутів та реформ у розв'язанні соціального питання вказують на те, що комуністична соціально-політична думка залишилася на периферії осмислення концепту соціальної держави.

Отже, історично «держава добробуту» як критична ідея була покликана змінити суспільство і зреалізувати цілі, важливі для соціалізму. Однак її не варто розцінювати виключно як лівий феномен. Адже, кинувши виклик ліберальному буржуазному суспільству, анархії ринку, соціальна держава набула привабливості для правого ідеологічного спектру, зокрема, для консерваторів. Останні мали власне бачення бажаного суспільства, яке ґрунтувалося на ідеї сильної держави, соціальної єдності та стабільності, подолання спустошливого й руйнівного впливу ринку. Іншими словами, для консерваторів соціальна держава стала «контр-тенденцією», яка здатна протистояти тенденціям, котрі її послаблювали.

Ідеал соціальної держави, що виник у контексті конкретного історичного етапу розвитку суспільства та загострення ідейної боротьби навколо питання щодо перспектив людського соціуму, вимагав активного пошуку форм й способів «оволодіння майбутнім», отже, спровокував зміну ідеологічної картини. Конгломерат ідей про нову роль держави та гідне суспільство вивів на політичну арену сучасних гравців, змінивши структуру ідеологічних дебатів. Соціалістично-утопічне прожектерство, хоча й у рафінованій версії, почало набувати реальних обрисів, підтвердивши тим самим афоризм французького письменника та політичного діяча А. де Ламартіна: «Утопії – часто ніщо інше, як передчасні істини».

З'ясування ідеологічних засад соціальної держави вимагає розгляду аспекту, пов'язаного з її практичною реалізацією. Як першопричини активізації процесу соціалізації держави у країнах Західної Європи після Другої світової війни найчастіше згадується комуністична загроза та фундаментальна недовіра до післявоєнної форми правління. Наслідки війни з нацизмом значно підвищили ступінь революційної загрози у післявоєнний період. Як зазначає сучасний британський політолог Дж. Шварцмантель, впродовж кількох десятиліть комуністичні партії у країнах Західної Європи, зокрема у Франції та Італії, залишалися потужними політичними силами, символізуючи своєрідне попередження: «Якщо ліберально-демократичні партії не зможуть враховувати тиск і вимоги робітничого класу, тоді ці партії захоплять владу та встановлять зовсім іншу систему» [6, с. 29]. Навіть у такій країні, як Великобританія, де комуністична партія традиційно мала вкрай низьку підтримку з боку виборців, у післявоєнний період, як вказує Шварцмантель, організовані робітничі маси «перетворилися на рішучу силу», радикалізм якої був викликаний війною. «Попередження, яке Ллойд Джордж висловив представникам правлячих кіл після Першої світової війни – «якщо ви не дасте людям реформ, вони організують вам революцію» – не втратило своєї актуальності і після Другої світової» [6, с. 29]. Тож, здолавши на виборах 1945 р. консервативну партію У. Черчилля, лейбористська партія та її уряд на чолі з К. Еттли (*прем'єр-міністром Великобританії – О.І.*) оголосили, що у своїй діяльності

будуть притримуватися моделі соціальної держави, яка викладена у «Звіті Беверіджа» (1942). Передбачалося, що основними принципами держави нового зразка будуть відсутність нужденності, невігластва, хвороб, злиднів та бідності.

Визначалася нова система соціального забезпечення, яка ґрунтувалася на універсалістському підході до соціальної політики, а саме запроваджені єдиного національного мінімального доходу та повної зайнятості. За задумом, нова система соціального забезпечення мала охопити більшість населення країни.

Традиційно розквіт соціальної держави, пов'язують із поширенням західноєвропейської соціал-демократії – форми соціалізму, яка відмовилася від революційної стратегії та прагнула «використовувати владу держави, щоб згладити «вади» ринкової системи» [6, с. 22]. Варто наголосити, що генетичний зв'язок із соціал-демократичною ідеологією має шведська модель соціальної держави, в якій соціал-демократичні ідеали свободи, рівності, братерства поєднані з національними та історичними особливостями образу життя. В основу соціальної держави та соціально-політичної системи загалом покладена ідея «народного дому» (*folkhemmet*), автором якої є шведський державно-політичний діяч, голова Соціал-демократичної партії Швеції П. Ханссон. Останній описував свій проект соціально-економічних перетворень так: «В основі дому лежать партнерство та почуття єдності. У хорошому домі не визнають ані привілейованих, ані знедолених членів, там немає ані улюбленців, ані прийомних дітей. У хорошому домі панують рівність, ввічливість, взаємодопомога. Щодо великого дому народу і громадян це означає знищення усіх суспільних та економічних бар'єрів, які розділяють громадян на привілейованих та ізгоїв, на правителів й залежних, на заможних та бідних, ситих та жебраків, грабіжників та пограбованих» [5, с. 110]. «Дім», зрештою, – це забезпечення почуття надійності. Примітно, що концепція «народного дому» була пов'язана з ідеями націоналістичного мислителя Р. К'еллена та пропозиціями консерваторів із приводу надання усім громадянам житла й невеликих земельних ділянок із метою перешкодження еміграції.

Натомість у таких країнах Західної Європи, як Німеччина, Італія, Франція, помітну роль у післявоєнній соціалізації держави відіграла християнська демократія. Політично організуватися католицька церква розпочала ще наприкінці XIX ст. Це стало реакцією на загрози з боку ліберальних антиклерикальних урядів та відповіддю на виклики соціалізму. Незважаючи на те, що міжвоєнний період для християнсько-демократичних партій був відверто невдалим, тим не менш клерикальна соціально-політична думка в цей час активно розвивалася. Змістовно значущим для ідеології християнської демократії став персоналістський рух на чолі з французьким католицьким філософом Е. Муньє. Основу персоналізму (*версія соціального християнства лівої орієнтації – О.І.*) становила проблема «кризи людини». У «Маніфесті персоналізму» (1936) Муньє персоналістським визнавав будь-яке вчення, що стверджує примат людської особистості над матеріальною необхідністю.

Персоналісти у занепаді духовності звинувачували ліберальний індивідуалізм. Саме на буржуазний образ життя, «буржуазний безлад» покладалася уся відповідальність за кризу духовності. У прагненні примирити католицизм та «м'яку версію соціалізму» у «Маніфесті...» був запропонований проект «некапіталістичного суспільства», звільненого від «самовідтворювання грошей» в усіх формах. Правомірність існування капіталу визнавалася лише за умови, якщо він є винагородою за працю. Якщо ж капітал є наслідком лихварства та безкінечно зростає «за межами праці», то він як «справжній паразитизм» оголошується незаконним.

«Некапіталістичне суспільство» персоналістів постає як рамкова християнсько-демократична модель соціальної держави. «Нова держава», ліквідувавши пригнічення осо-

би, зобов'язана гарантувати їй існування. Право на труд визнається не відчуженим правом особи, яке має бути забезпечено кожній людині. Інститут заробітної платні в умовах капіталістичної системи піддається нищівній критиці, оскільки вона (зарплата) як «поступка з боку капіталу» завжди залишається менше за прожитковий мінімум та не забезпечує від всіляких ризиків. Варто зазначити, що капіталістичний інститут заробітної платні констатується як головний чинник класової боротьби: він легітимізує панування грошей над працею, викликаючи обурення робочих і, зрештою, стає підґрунтям для класової солідарності трудящих. Отже, персоналісти виступили за життєво необхідну заробітну платню для кожного робітника, який братиме безпосередню участь у своїх доходах. Це, як передбачалося, мало звільнити трудящих від їх пролетарського становища.

Персоналісти не були прихильниками класової боротьби і наголошували на співпраці не класів, а інтересів. Для цього необхідно запровадити економічну демократію, яка позбавлена усіх вад парламентської демократії – «безвідповідальності, хибної рівності, некомпетентності думок та базікання». Визнаючи факт соціально-економічної зрілості робітничого класу, персоналісти запропонували децентралізовану систему економічного управління. Розглядаючи економіку як «федерацію підприємств», Мунье та його однодумці підкреслювали, що економічний план, призначений для виробництва життєво необхідного мінімуму, має не нав'язуватися згори, а спиратися на місцеву специфіку, потреби та інтереси. Загалом персоналістська економіка – це економіка плюралістична, в основу якої покладений функціональний розподіл.

Проголошуючи себе антиетатистами, персоналісти разом із тим визнавали державну необхідність, зокрема, розглядали її як арбітра у виникаючих конфліктах. Примус із боку держави вважався виправданим у двох випадках: по-перше, коли існує загроза матеріальній незалежності навіть одній особі; по-друге, коли індивід або група відмовляються підпорядковуватися соціальній дисципліні. При цьому підкреслювалося, що персоналістська держава може бути диктаторською, але лише у разі, коли під загрозою опиняється особа. Точкою відліку докорінних соціальних перетворень персоналісти вважали духовну революцію: «Революція буде духовною, або її не буде взагалі».

Таким чином, ідея соціальної держави розвивалася разом із соціально-політичною реальністю, інтелектуально опановувалася прибічниками реформізму. Потрапивши у поле зору практичних політиків, соціальна держава вже у першому десятилітті ХХІ ст. еволюціонувала у вигляді різних моделей, як-то континентальна або бісмарківська, англосаксонська або беверіджська, скандинавська (північна) або соціал-демократична, південно-європейська (середземноморська).

Отже, соціальна держава – це держава, яка поряд із громадянськими свободами та політичними правами гарантує усім своїм громадянам і соціальні права: доступ до освіти та охорони здоров'я, певний рівень соціальної захищеності, належну соціальну опіку, виступає гарантом доступу до базових соціальних благ. Варто зазначити, що, взявши на себе зобов'язання щодо забезпечення соціальних прав, соціальна держава залишила межі ідеології лібералізму, оскільки «соціальні права цією ідеологією не передбачаються» [2, с. 11].

Безумовно, соціальна держава не стала б реальністю, якби «буржуа не вважали підтримку «резервної армії праці» у порівняно «боездатному» стані прибутковою та корисною справою» [1, с. 61]. Втім, навіть триумф післявоєнної соціальної держави, з функціонуванням якої пов'язують стабілізацію західних суспільств, зміцнення економіки після потрясінь Великої депресії та Другої світової війни, не убезпечив її від нападок із боку буржуазних урядів. Державне регулювання звинувачували у неефективності, регулятивні державні механізми називали контрпродуктивними і такими, що стримують вільну

конкуренцію й перешкоджають підприємницькій діяльності. Зрештою, соціальну державність проголосили занадто коштовною та непотрібною.

Вагомий «внесок» у дискредитацію ідеї соціальної держави та звільнення її від соціальної відповідальності зробили неоконсерватори. Саме їх прихід до влади на рубежі 70–80-х рр. ХХ ст. ознаменував початок демонтажу «держави добробуту». Завдяки зусиллям «неоконів» вона постала як «бюрократичний монстр, джерело економічної неефективності та соціального паразитизму» [2, с. 14]. Як наслідок, гідний рівень життя та стабільність соціального становища значною мірою стали справою приватною.

Отже, суттєве обмеження соціально-корисних функцій держави, покликаних утримувати соціальну нерівність у розумних межах, сприяє розгортанню антидемократичних тенденцій сьогодення, поляризації соціуму. Соціальна нерівність конвертується у політичну та правову нерівність, що значно зменшує можливості людей впливати на перебіг політичних процесів. Позбавлені дієвих механізмів артикуляції і захисту своїх потреб та інтересів, соціально незахищені верстви населення маргіналізуються, створюючи соціальну базу для політичного екстремізму.

Список використаної літератури

1. Бауман З. От агоры к рынку – и куда потом? [Текст] / пер. с англ. В.Л. Иноземцева. Вступ. статья В.Л. Иноземцева. Демократия и модернизация: к дискуссии о вызовах XXI века. М.: Издательство «Европа», 2010. С. 55–72.
2. Маршалл Т.Х. Гражданство и социальный класс [Текст] / Прил. пер. с англ. Ю. Дергунова / Капустин Б.Г. Гражданство и гражданское общество / Под. науч. ред. А. Смирнова. М.: Высшая школы экономики, 2011. 224 с. (Политическая теория).
3. Кочеткова Л.Н. Теория социального государства Лоренца фон Штейна [Текст]. Философия и общество. 2008. № 3. С. 69–79.
4. Мишель А. Идея государства. Критический опыт истории социальных и политических теорий во Франции со времен революции [Текст] / пер. с франц. П. Рождественского. М.: Изд. дом «Территория будущего», 2008. 536 с.
5. Мюллер Я.В. Споры о демократии: Политические идеи в Европе XX века [Текст] / пер. с англ. А. Яковлева. М.: Изд. Института Гайдара, 2014. 400 с.
6. Шварцмантель Д. Идеология и политика [Текст] / пер. с англ. Е.В. Пызиной. Х.: Изд. «Гуманитарный центр», 2009. 312 с.

IDEOLOGICAL IDENTIFICATION OF A SOCIAL STATE

Olena Ishchenko

*Taras Shevchenko Kyiv National University, Faculty of Philosophy,
Department of Philosophy of the Humanities
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

In detail, the ideological foundations of a social state are considered logically and materially. It is noted that it should not be considered solely as a left (socialist) phenomenon in socio-political existence. The activation of the process of socialization of the state in Western European countries after the Second World War is thoroughly revealed. It proves the expediency of its existence in the present day.

Key words: social state, ideology, socialism, liberalism, conservatism.